

Lietuvos politinio elito vaizdiniai piliečių akimis

Vaičiukynaitė, Justina

Lietuvos politinio elito vaizdiniai piliečių akimis

Politologija, vol. 97, núm. 1, 2020

Vilniaus Universitetas, Lituania

Disponible en: <https://www.redalyc.org/articulo.oa?id=694874455002>

DOI: <https://doi.org/10.15388/Polit.2020.97.2>

Esta obra está bajo una Licencia Creative Commons Atribución 4.0 Internacional.

Lietuvos politinio elito vaizdiniai piliečių akimis

Images of the Lithuanian Political Elite in the Eyes of
Citizens

Justina Vaičiukynaitė justina.vaiciukynaite@gmail.com
Vilniaus universiteto, Lietuonia

Summary: Straipsnyje siekiama rekonstruoti Lietuvos politinio elito sąvoką iš piliečio perspektyvos. Pasitelkus indukcinę interviu metu surinktų duomenų analizės priėgą, siekta išsiaiškinti, kaip piliečiai suvokia politinio elito sąvoką, kaip ją atpažįsta socialiniame pasaulyje ir kokius atributus jai priskiria. Tyrimas atskleidžia, kad rekonstruota Lietuvos politinio elito sąvoka susideda iš dviejų vaizdinių: legalistinio ir charizmatinio. Šie du vaizdiniai, nors visiškai skirtingi ir teoriškai prieštaringi, piliečių sąmonėje yra susipynę ir sėkmingai koegzistuoja. Mąstant politinio elito sąvoką, pakaitomis pasitelkiamas tai legalistinis, tai charizmatinis vaizdinys atsižvelgiant į tai, kokio refleksijos ar realaus poelgio veiksmo reikalauja aplinkybės. Legalistinis vaizdinys taikomas politinio elito, kaip išoriniame pasaulyje esančio referento, atpažinimui ir apibūdinimui. Charizmatinis vaizdinys piliečių pasitelkiamas konstruojant normatyvinį politinio elito paveikslą¹.

Keywords: politinis elitas, elito ir masių skirtis, politinio pasirinkimo logika, galia, legitimus valdymas.

Abstract: The article aims to reconstruct the concept of the Lithuanian political elite from the citizens' perspective, focusing on how the concept is perceived, how the political elite is recognized in social life, and what attributes are associated with this particular concept. Applied qualitative in-depth interview data gathering and inductive data analysis approaches demonstrate that the Lithuanian political elite concept consists of two images: legalistic and charismatic. Although these two images are completely divergent, they are intertwined and successfully coexistent in the minds of citizens. The citizens are tending to apply either a legalistic or charismatic image depending on the circumstances: the legalistic image is applied in recognizing and describing the political elite as an externally existing referent; meanwhile, the charismatic image is applied in building up the normative political elite portrait.

Keywords: political elite, elite-mass cleavage, logic of political choice, power, legitimate ruling.

Ivadas

Politinio elito sąvoka savaime nurodo empirinio politikos mokslo ir normatyvinės politikos teorijos ašinių klausimų sintezę. „Kas valdo?“ yra centrinis politikos mokslų klausimas, siejamas ne tik su valdymo režimų, institucinės sąrangos klausimais, bet ir su nelygiu galios visuomenėje pasiskirstymu bei stratifikacija. Klausimas „kas turėtų valdyti?“ – normatyvinis klausimas, skatinantis samprotauti apie idealią būklę. Tikrovės ir normatyvumo susidūrimo apogėjumi atstovaujamojoje demokratijoje galima laikyti rinkimus, kai, naudojantis demokratijos institutais, *vox populi* konvertuojama į piliečiams atstovaujančių, galios

Politologija, vol. 97, nūm. 1, 2020

Vilniaus Universitetas, Lithuania

Recepción: 09 Diciembre 2019
Aprobación: 27 Abril 2020

DOI: <https://doi.org/10.15388/Polit.2020.97.2>

Redalyc: <https://www.redalyc.org/articulo.oa?id=694874455002>

poziciją užimančių ir sprendimo teisę turinčių valdančiųjų vietas. Rinkimai demokratijoje sukuria tarpininkus tarp valstybės ir piliečių, kai platoniškai tikima, kad išrinktieji bus tinkamesni valdantieji nei masės.

Dėl nestabilaus sąlyginai jaunos demokratijos rinkiminio konteksto, menko partinio prierašumo bei sunkiai paaiškinamų rinkėjų politinių preferencijų Lietuvoje politikos tyrėjai susiduria su rinkėjų elgsenos aiškinimo ir rinkimų (ne)prognozuojamumo problema². Nors Lietuvos rinkėjų ir rinkimų aiškinimui ir prognozavimui siekiama pasitelkti įvairius mokslo įrankius³, vis dėlto tradicinės rinkiminio elgsenos teorijos, išplėtos ir taikytinos Vakarų demokratijoms, Lietuvai vargiai tinka. Piliečių politinio pasirinkimo aiškinimas Lietuvos kontekste reikalauja kompleksiškesnių aiškinimų. Dėl šios priežasties nuspręsta šiame straipsnyje į rinkimų paklausą (ko nori rinkėjai?) pažvelgti iš naujos perspektyvos – aiškinantis empirinę ir normatyvinę dimensijas derinantį politinio elito sąvokos turinį.

Pagrindinis šio straipsnio tikslas – rekonstruoti Lietuvos politinio elito vaizdinius iš piliečių perspektyvos analizuojant politinio elito kilmės šaltinius, turimą galią, vykdomas funkcijas ir legitimumą. Atsižvelgiant į tyrimo klausimo specifiką, pasirinkta kokybinė duomenų rinkimo ir analizės prieiga – duomenų rinkimo etape Alytuje ir jo apylinkėse atlikta 30 pusiau struktūruotų giluminių interviu. Tyrimo įrankis konstruotas remiantis teoriniais Gaetano Mosca'os ir Maxo Weberio aiškinimais. Surinkti duomenys aprašomi, analizuojami ir interpretuojami įvairių teorinių aiškinimų kontekste pasitelkiant indukcinę prieigą.

1. Politinis elitas teoriniame ir empiriniame kontekste

Politinio elito koncepcijos problemiškas teorinėje plotmėje nusipelno bent trumpo aptarimo. Kaip teigia Alanas Zuckermanas, politinį elitą analizuojantiems moksliniams darbams būdinga konceptuali painiava ir tyrimai, pernelyg atitrūkę nuo būdingų klasikinei elitologų mokyklai⁴. Alternatyvą klasikams visų pirma pateikia funkcionalistinė elito teorija, teigianti, kad moderniaisiais laikais nebeliko vieningos valdančiosios klasės ar elito, o tik individualūs funkcionalistiniai skirtinguose sektoriuose veikiantys subelitai, besivaržantys vienas su kitu⁵. Elitologijos tyrimų lauką fragmentuoja ir bendrės klasikais sekusių mokslininkų plėtos politinio elito koncepcijos stygius. Haroldo Lasswello⁶, Tomo Bottomore'o⁷ ir Charleso W. Millso⁸ plėtos teorijos kalba apie visuomenėje išsibarsčiusio politinio elito galią, o Roberto Dahlio⁹, Jameso Meiselio¹⁰ ir Geoffrey Robertso¹¹ koncepcijos – apie mažų, sąryšingų politinio elito grupių įtaką. Iš pirmo žvilgsnio menkas, tačiau ydingas, šis konceptualus nepreciziškumas sukelia empirinių problemų, nes iš esmės pasikeičia sąvokos denotacija, t. y. į ją įtraukiamų objektų aibė¹².

Empirinėje plotmėje Lietuvos elito tyrimų lauką galima struktūrinti skirstant į dvi kryptis: į pirmąją Lietuva kaip analizės vienetas kartu su kitomis Baltijos ir Vidurio Rytų Europos šalimis patenka dėl

sovietmečio patirties. Elito sąvoka šiuose tyrimuose analizuojama ne savarankiškai, o kaip kintamasis (elito sudėtis, įtaka, rekrutavimas, pozicijų kitimo procesai) ¹³ posovietinių valstybių transformacijos kontekste, kai pirmenybė teikiama paties transformacijos proceso, o ne giluminei politinio elito analizei. Antonis Steenas teigia, kad, griuvus komunistiniam režimui, Baltijos šalyse stebimas tęstinumo ir kaitos derinys: patyręs politinis elitas dažniausiai išlieka pozicijose, pašalinami tik pagal etninę kilmę nepriimtini asmenys (dažniausiai rusai) ¹⁴. Johnas Higley ir Gyorgy Lengyelis ¹⁵, J. Higley ir Michaelas Burtonas ¹⁶, Juanas J. Linzas ir Alfredas Stepanas ¹⁷ analizuoja elito sudėtis, savybių ir gebėjimo susitarti įtaką pokomunistinių valstybių demokratizacijos raidai ir teigia, kad socialinė elito integracija yra laikoma stabilių demokratijų sąlyga.

Antroji kryptis koncentruojasi į Lietuvos elito sandaros, savivokos bei suvokimo tyrimus. Daugelis antrosios krypties tyrimų pasirenka specifines tyrimo perspektyvas (ekonominiais ¹⁸, teisiniais, europinės integracijos aspektais) ir pateikia elito požiūrių, vertybių analizę šiuose kontekstuose. Irminos Matonytės Lietuvos ekonominio elito genezės tyrimas atskleidžia jo tarpusavio artumą, koordinuotumą ir vieningumą, kai ekonomikos lyderių tapatinimasis su elitu vis didėja ir pereina į instituciškai įtvirtintas formas ¹⁹. Jūratės Novagrockienės Lietuvos elito studija teigia Lietuvos valdžių (įstatymų leidžiamosios, vykdomosios ir teisminės) nestruktūruotumą ir menką autonomiją ²⁰. Kitos studijos atskleidžia politinio elito bendro požiūrio į ES stygių ²¹ ir europinės politinio elito tapatybės konstravimą pasitelkiant tautinės tapatybės kriterijus ²². Likusieji antrosios krypties tyrimai nagrinėja elito suvokimą iš piliečių perspektyvos, tiesiogiai neįvesdami ir nevartodami šios sąvokos. „Elitologijos be elitizmo“ ²³ tyrimai implicitiškai analizuoja politinį elitą piliečių politinio pasirinkimo logikos kontekste. Ingos Vinogradnaitės politinio atstovavimo sampratos tyrimas atskleidžia, kad atstovavimas iš piliečio perspektyvos visų pirma siejamas su konkrečiu asmeniu, dėl žmogiškųjų savybių gebančiu jautriai atstovauti rinkėjams, o ne su pagal ideologines skirtis susiformavusiomis partijomis ²⁴. Jūratės Kavaliauskaitės ir Mindaugo Degučio tyrimai parodo, jog asmeniniai bruožai yra svarbus visuomenės politines simpatijas ir antipatijas lemiantis veiksnys šalia kitų tradicinių rinkiminį elgesį aiškinančių veiksnių, tokių kaip partinė tapatybė, nostalgija sovietmečiui, pasitikėjimas politikais ²⁵.

2. Teorinės politinio elito prielaidos

Kaip teigia G. Mosca, kartinė politinės sistemos sandaros ir funkcionavimo idėja yra politinio elito neišvengiamumas, reiškiantis, kad masių valdymas yra neįmanomas, vietoj jo visada atsiranda valdanti mažuma. Visuose politiniuose organizmuose neišvengiamai egzistuoja dvi žmonių kategorijos – klasė, kuri valdo, ir klasė, kuri yra valdoma ²⁶. Skaičiumi negausi valdančioji klasė yra organizuota, turi materialinių, intelektualinių ir

psichologinių gebėjimų, reikalingų monopolizuoti galią bei ją disponuoti. Svarbi disponuojamumo galia prielaida demokratiniuose režimuose – interakcija tarp valdančiosios mažumos ir valdomos daugumos²⁷. Nors politinis elitas dėl savo turimos sprendimų priėmimo galios užima išskirtinę padėtį, leidžiančią vykdyti politines funkcijas ir esmingai paveikti kolektyvinę visuomenės gerovę, visgi svarbu pabrėžti, kad elito ir masių sąveiką demokratijose visų pirma dera traktuoti kaip rinkiminių ryšių. Elitas visada apmąstomas siejant su masėmis, kurios demokratinėse valstybėse pačios sukuria (išrenka) politinį elitą²⁸. Bendrai politinio elito ir masių besidalijama kultūrinė, etinė sistema įpareigoja politinį elitą prisiimti savo, kaip valdančiųjų, atsakomybę²⁹.

Svarstydamas elito kilmę, rekrutavimą ir cirkuliaciją, Mosca drastiškai nebrėžia ribos tarp elito ir masių kaip nekintamos duotybės ir teigia, kad elitas yra artimai susijęs su masėmis per subelitą, daug gausesnę nei elitas visuomenės grupę, kurią sudaro vidurinioji klasė. Elito cirkuliacija vyksta rekrutuojant naujus narius iš žemesniojo – subelito – sluoksnio, inkorporuojant naują socialinę grupę arba revoliucijos būdu visiškai pakeičiant įsitvirtinusį elitą kontrelitu³⁰.

Šalia aptartų politinio elito bruožų Gaetano Mosca įtraukia ir normatyvinį politinio elito mąstymo dėmenį. Pasak jo, galia turėtų būti koncentruota mažo, ypatingų gabumų turinčio elito rankose³¹. Pasiekus tam tikrą civilizacijos ir išsivystymo lygį, politinis elitas nebegali grįsti savo galios išimtinai *de facto* jos turėjimu ir disponavimu (pavyzdžiui, gyna jėga), todėl stengiasi surasti teisinį ar / ir moralinį pagrindimą, kuriuo jo esama galia visuomenėje būtų legitimuojama ir išilaikytų be ypatingų pastangų. Tokį principą, kuriuo remiasi politinio elito galia, G. Mosca pavadina politine formule³². Dažniausiai tokia legitimacija per politinę formulę yra logiškas ir neišvengiamas toje visuomenėje pripažįstamų ir priimtinių doktrinų ir įsitikinimų padarinys. Politinė formulė gali būti grindžiama arba antgamtiniais įsitikinimais, arba idėjomis, kurios, jeigu ir neatitinka empirinės tikrovės, tai bent jau atrodo racionalios. Politinė formulė atliepia tikrąjį žmogaus socialinės prigimties poreikį – žinoti, kad valdoma ne gyna materialine ar intelektualine jėga, bet remiantis moraliniais principais³³.

Ribotai G. Mosca'os aptartą galios kaip dominavimo prielaidą legitimumo kontekste preciziškai apžvelgė Maxas Weberis³⁴. Valdymas piliečių atžvilgiu reiškia legitimiją, bet prievartinę galią. Kad būtų užtikrintas valstybės tęstinumas, valdomieji turi paklusti šiai prievartinei viešpataujančiai galiai³⁵. M. Weberis pateikia tris idealius legitimaus viešpatavimo tipus:

1. Legalistinis racionalus. Remiasi tikėjimu priimtų taisyklių teisėtumu ir pagal šias taisykles įgyta teise valdyti (pavyzdžiui, tarnautojai, parlamento nariai, etc.)³⁶. Šiuo atveju paklusimas priklauso nuo teisiškai susiformavusios, nuasmenintos tvarkos. Ši tvarka „perduodama“ visuomenei per valdančiuosius asmenis paverčiant jų įsakymus teisėtais remiantis turimų pa-

- reigų argumentu, o pačius asmenis paverčiant nuasmenintos tvarkos objektais³⁷.
2. Tradicinis. Remiasi tikėjimu seniai vyraujančių tradicijų šventumu ir pagal šias tradicijas veikiančių pranašumu (pavyzdžiui, patriarchatas)³⁸. Šio tipo ypatybė – paklusimas aukščiausias pozicijas užimančiam asmeniui kyla dėl asmeninės jo ištikimybės tradicijai, kuri priimama kaip nuo neatmenamų laikų susiklostęs paprotys³⁹.
 3. Charizmatinis. Remiasi ypatingu atsidavimu, heroizmu ar pavyzdiniu individualaus žmogaus charakteriu, demonstruojančiu normatyvinius šablonus (pavyzdžiui, Žana d'Ark, Hitleris)⁴⁰. Čia paklusimas kyla iš asmeninio tikėjimo kito asmens heroizmu ir pavyzdinėmis elgsenos savybėmis, kurios laiduoja tikėjimą to konkretaus asmens charizma⁴¹. Charizmatinis tipas pasireiškia absoliučiu pasitikėjimu lyderiu ir, priešingai pirmajam tipui, yra iracionalus ta prasme, kad nesilaiko nustatytų taisyklių, bet remiasi asmeninėmis savybėmis ir sekėjų pripažinimu⁴².

Tokia M. Weberio išskirta trijų legitimaus valdymo tipų sistema nurodo pagrindus, dėl kurių piliečiai priima galią ir nusprendžia jai paklusti. Asmenų, įkūnijančių kurį nors iš trijų legitimumo šaltinių, klausoma manant, kad jie turi įpareigojimus, (dieviškąją) apvaizdą ar moralines savybes, suteikiančias pranašumą.

3. Tyrimo metodika

Siekiant rekonstruoti Lietuvos politinio elito vaizdinius ir aptarti jų turinį, pasitelkta kokybinė tyrimo prieiga. 2019 metų vasario 18–kovo 17 dienomis Alytaus mieste ir Alytaus rajone atlikta 30 pusiau struktūruotų giluminių interviu. Tyrime taikyta netikimybinė, didžiausios įvairovės informantų atranka atsižvelgiant į amžiaus, lyties, išsilavinimo, užsiėmimo / profesijos kriterijus (informantų charakteristikų lentelė pateikiama 1 priede). Didžiausios įvairovės prieiga pasitelkta kaip tinkamiausia siekiant surinkti informaciją apie tarp nehomogeniškos visuomenės narių vyraujančius skirtingus politinio elito vaizdinius. Minėtieji keturi kriterijai buvo išskirti kaip svarbios socialinės charakteristikos, leidžiančios užčiuopti ir kuo didesne dalimi apimti skirtingus Lietuvos visuomenėje egzistuojančių politinio elito vaizdinių aprašymus iš piliečių perspektyvos.

Interviu gairės sudarytos klausimus skirstant į keturis blokus („Kontekstiniai klausimai“, „Politinio elito „objektyvios savybės“, „Normatyviniai politinio elito aspektai“, „Uždaromieji identifikaciniai klausimai“) ir siekiant išsiaiškinti pagrindinius su tyrimo klausimu susijusius aspektus: 1) kaip informantai apibrėžia ir atpažįsta „politinį elitą“, 2) kokias konotacijas sukelia šis žodžių junginys, 3) kas yra ir

nėra politinis elitas (Lietuvoje), 4) kokiomis savybėmis turėtų pasižymėti politinis elitas.

Atliekant interviu programą surinktų duomenų analizei taikyta indukcinė prieiga⁴³, kurios esmė – suvokti teksto (šiuo atveju interviu medžiagos transkripcijų) prasmę. Pirmiausia organizuojant duomenis atskirai skaityta kiekvieno interviu transkripcija ir parašyti kelių sakinių bendro pobūdžio apibūdinimai su raktiniais žodžiais, perteikiantys pagrindines interviu metu informanto išsakytas mintis tyrimo objekto tema⁴⁴. Vėliau visos interviu transkripcijos sukeltos į kokybinių duomenų analizės programą *NVivo 12 Pro*, kurios darbinėje aplinkoje, remiantis teorinio pagrindo prielaidomis ir klausimyne esančiomis gairėmis, buvo sukurti „motininiai mazgai“ (angl. *parent nodes*)⁴⁵. Sukurti mazgai, atsižvelgiant į teorines prielaidas ir loginius sąryšius, suskirstyti į klasterius, pagal kuriuos suformuota duomenų analizės struktūra. Smulkesnių, „dukterinių mazgų“ (angl. *child nodes*)⁴⁶, esančių po bendro pobūdžio pagal teorines prielaidas ir empirinius darbus išskirtais „motininiais mazgais“, sukūrimas rėmėsi interviu medžiagoje stebimomis pasikartojančiomis reikšmėmis. Ilgainiui koduojant medžiagą ir kodų skaičiui didėjant, smulkesnius mazgus imta peržiūrėti siejant su teorinėmis prielaidomis – itin panašias interpretacines reikšmes turintys „dukteriniai kodai“ sulieti, t. y. jų reikšminiai vienetai sujungti su kitu artimą reikšmę turinčiu kodu. Skaitant ir koduojant transkripcijas vertinta, ar teksto fragmentas yra tiesiogiai, ar netiesiogiai susijęs su kuriuo nors iš duomenų analizės struktūroje pateiktų kodų. Sukodavus interviu medžiagą, sekant loginiais sąryšiais, mazgų klasteriai ir jiems priskirtos reikšmės analizuoti pasitelkiant kokybinę indukcinę prieigą: reikšmės aprašomos, analizuojamos ir interpretuojamos siejant su teoriniais aiškinimais.

Būtina paminėti keletą darbo ribotumų, kurių turi būti paisoma mąstant apie tyrimo patikimumą: 1) Darbas neturi metodologinių pretenzijų apibendrinti visos Lietuvos visuomenės turimus politinio elito vaizdinius. Apibendrinimai, skirtys, kategorizacijos, deskriptyviniai vertinimai ir kiti analizės elementai taikytini išimtinai informantų, su kuriais buvo atlikti interviu, imčiai. 2) Tikėtina, kad dėl sąlyginai siaurų geografinių interviu programos vykdymo ribų, kuriose pagal socialines charakteristikas buvo pasirinkta tam tikra informantų imtis, kai kurie politinio elito vaizdinių tipai nebuvo aptikti ir todėl nebuvo analizuojami. 3) Nors, darant netikimybinę, didžiausios įvairovės informantų atranką pagal amžiaus, lyties, išsilavinimo, užsiėmimo / profesijos kriterijus siekta kuo įvairesnės imties sudėties, vis dėlto kai kurie visuomenėje matomi šiuos kriterijus ar kriterijų konjunktūras atitinkantys potencialūs informantai į imtį nebuvo įtraukti dėl: a) ribotos tyrimo apimties ir išteklių; b) specifinių grupių neprieinamumo ir (ar) neatliepumo.

4. Politinio elito sąvokos rekonstrukcija

4.1. Dviejų vaizdinių simbiozė

Apie komplikuatą politinio elito sąvoką iš paprasto piliečio perspektyvos galvojama pasitelkiant kasdienio mąstymo kategorijas. Kadangi dauguma sąvokų yra kompleksiškos tikrovėje egzistuojančių reiškinių reprezentacijos, susidedančios iš struktūriškai paprastesnių reprezentacijų⁴⁷, elito suvoktys informantų išdalomos ir redukuojamos iki nesudėtingų vienetų. Iš surinktos kokybinės medžiagos akivaizdu, kad politinio elito sąvoka piliečių mąstoma kaip daugiareikšmė koncepcija – ji turi: 1) dvi esmingai skirtingas, teoriniu požiūriu tam tikrais aspektais viena kitai prieštaraujančias, bet socialiniame pasaulyje, taigi ir piliečių mąstyme, sėkmingai koegzistuojančias reikšmes, 2) viena jų taikoma politinio elito, kaip objekto, atpažinimui, kita – politinio elito, kaip siekiamybės, formavimui⁴⁸. Remiantis teoriniame pagrinde aptartais legitimaus viešpatavimo tipais, pirmasis vaizdinys įvardytinas „legalistiniu“, antrasis – „charizmatiniu“. Šie vaizdiniai piliečių taikomi situaciškai pagal tai, kokio refleksijos ar realaus poelgio veiksmo reikalauja aplinkybės:

1. Legalistinis. Padeda išrūšiuoti išorėje esančius objektus, rasti sąvoką įprasminančius referentus ir juos apibūdinti įvardijant objektyvius bruožus. Skirstant į neelitą ir elitą, akcentuojami pastarojo turimi išteklių ir galios svertai. Teoriniame kontekste šis vaizdinys atitinka M. Weberio aptartą legalistinį racionalų viešpatavimo tipą. Čia politinio elito apibūdinimui pasitelkiama visuomenėje įsitvirtinusi taisyklių ir įstatymų visuma – procedūrinė teisinė, etinio svorio neturinti kategorija, lydimą prievartinės galios.
2. Charizmatinis. Taikomas nupasakoti idealią būklę, vertinti, su(si)formuoti nuomonę ir, jei reikia, padaryti sprendimą. Pagrįstu priskyrimo prie elito veiksmu laikomi teigiamų asmeninių savybių rinkiniai. Šis naratyvas atitinka teorines M. Weberio prielaidas dėl charizmatinio autoriteto. Čia politinio elito vaizdinys konstruojamas grindžiant politiniam gyvenimui būdingų funkcijų ir joms atlikti reikalingų žmogiškųjų savybių argumentu, taip įvedant etinę ir vertybinę kategorijas.

Nors šie vaizdiniai susipynę tarpusavyje, svarbu pažymėti, jog politinio elito kilmės šaltinių ir turimos galios refleksija konstruojama taikant legalistinį vaizdinį, o politinio elito legitimumas ir atliekamos funkcijos svarstomos pasitelkiant charizmatinį vaizdinį.

Galima svarstyti, kad vienas iš trijų legitimaus viešpatavimo tipų – tradicinis – nebuvo aptiktas dėl kelių priežasčių. Tradicinis valdymo tipas savo esme artimas teokratijoms ir vargiai įmanomas (sekuliarizuotose) demokratijose. Negana to, staigūs valdymo režimų

pokyčiai ir permaininga Lietuvos valstybingumo patirtis neatvėrė galimybių susidaryti ir įsitvirtinti ilgalaikėms valdymo tradicijoms ar papročiams, kurie galėtų prisidėti formuojant tradicinio valdymo vaizdinius piliečių mąstyme.

4.2. Legalistinis politinio elito vaizdinys

Pirmasis vaizdinys apima informantų refleksijas apie faktinę politinio elito egzistavimo būklę, kai informantai nupasakoja tam tikrą politinio elito raiškos visuomenėje būdą, priimdami tai kaip objektyviai socialiniame gyvenime susiklosčiusią padėtį. Bandydami išrūšiuoti ir tarp daugybės išoriniame pasaulyje esančių objektų surasti politinio elito sąvokos referentą, piliečiai visų pirma nurodo asmenis, valdančius tam tikrus resursus. Šie ištekliai, suteikiantys galią, ir ypatinga politinio elito kilmė, kai įprasminantysis sąvoką yra sukuriamas rinkimų fakto ir (ar) viešumo, yra pagrindiniai priskyrimo politiniam elitui kriterijai.

Tai, kad politinis elitas yra įgalinamas valdyti visuomenės bendrabūviui svarbius resursus, laiduoja aukštesnį jo statusą visuomenėje – elitas suvokiamas kaip turintis tai, ką daugiausia visuomenėje galima turėti – prestižą, poziciją⁴⁹, ir todėl besirikiuojantis socialinės piramidės viršuje. Sąvokai apibrėžti pasitelkiami tokie įvaizdžiai kaip „vyriausi“, „aukščiausi“, „viršūnėlės“⁵⁰, juos papildant metonimijomis, kai turimų pareigų, vietos, organizacijos ar institucijos pavadinimas vartojamas įprasminant apsvarstomą apibrėžimą: „*Politinis elitas, nu tai valdžia vyriausia, ar ne taip? Prezidentas. premjeras. Seimas. partijos, va šitie visi dalykai, opozicija.*“⁵¹ (*pensininkė, 80 metų, vidurinis*).

Toks metonimijos vartojimas nėra atsitiktinis – ji ne tik pakeičia vieną žodį kitu, bet ir juos susieja, taip suteikdama naują sudėtinę reikšmę⁵². Metonimija palengvina kasdieniame gyvenime retai aptinkamos ir reflektuojamos politinio elito sąvokos įprasminimą. Įprastesni tikriniai ar bendriniai daiktavardžiai „Seimas“, „prezidentūra“, „ministrai“ pasitelkiami bandant artikuliuoti sudėtingą koncepciją ir taip tarp jų sukuriant prasmę įgalinančias jungtis. Instituciniu požiūriu akivaizdi skirtis tarp įstatymų leidžiamosios, vykdomosios valdžių ir partinės organizacijos iš paprasto piliečio perspektyvos nedaroma, todėl, nors generalizuotai pabrėžiama užimamo posto svarba ir turima galia, neįmanoma nustatyti, kurių institucijų postai laikytini elitiniais.

G. Mosca'os pateikiamą rinkiminį elito ir masių ryšį visų pirma dera traktuoti funkciškai, kai rinkimai iškeliami kaip svarbesnis demokratinės santvarkos tikslas, palyginti su rinkėjų politinio sprendimo galia⁵³. Tai implikuoja piliečių kaip „rinkėjų“ vaidmens atstovaujamojoje demokratijoje traktavimą, išvalant kitas pilietybę lydinčias politines konotacijas ir sukuriant piliečio kaip rinkėjo identitetą⁵⁴. Šiuo atveju „tautos vaidmuo yra sukurti valdžią arba tarpinį organą, o šis savo ruožtu sukurs nacionalinę vykdomąją valdžią, arba vyriausybę“⁵⁵. Tokio procedūrinio rinkiminio ryšio pajautą, kai bene vienintelė piliečio turima galimybė prisidėti prie valstybės valdymo yra dalyvauti rinkimuose,

taikliai iliustruoja 39 metų degalinės operatorės žodžiai: „<...> mes tik balsuojam ir tie mūsų balsai gali labai skirtis – vienas už tą, kitas už tą.“⁵⁶ Vis dėlto iš eilinio piliečio perspektyvos tokios, iš pirmo žvilgsnio pasyvios, piliečio kaip rinkėjo tapatybės sukūrimas nėra diskredituojantis. Nors po rinkimų valstybės reikalai perduodami atstovams, išrinktųjų, taigi ir valstybės valdymo, kokybė priklauso būtent nuo rinkėjų, todėl pirmasis ir bene svarbiausias „judintojas“ atstovaujamojoje demokratijoje yra piliečiai.

Užimdamas dominuojančias pozicijas, politinis elitas neišvengiamai tampa svarbia figūra, šmėžuojančia viešajame gyvenime. Viešumas ir žiniasklaidos dėmesys – nesvarbu, teigiamas ar neigiamas, – tampa dar vienu kanalu, kuriuo naudojantis sukuriamas ar palaikomas politinio elito vaizdinys. Tai, kad politikas yra matomas, pristatomas žmonėms, implikuoja visuomenės domėjimąsi, suponuoja asmens svarbą ir leidžia jį atpažinti kaip politinį elitą:

*Interviuotoja: „Ką iš Jums žinomų žmonių priskirtumėte politiniam elitui?“
Informantas Nr. 5: „[Saulius] Skvernelis labai minimas šiais laikais. Nebūtinai gal geruoju žodžiu, bet jis labai daug minimas reklamose, kad ir Facebook’e, iš jo net tyčiojasi, ar taip ar taip jis kažkaip gauna tą reklamą“⁵⁷ (bedarbis, ruošiasi atlikti savanorišką karo tarnybą, 19 metų, vidurinis.)*

Kadangi už politinį elitą „nėra nieko aukštesnio“⁵⁸, o užimamas postas ir suteikta galia leidžia spręsti ir veikti, pozicija tampa svarbiausiu priskyrimo kriterijumi, bet kokia kokybinė dimensija yra antraeilis dalykas. Esančiųjų „aukščiau“ statusui pagrįsti pakanka racionalių valstybėje susiklosčiusių taisyklių. Kaip atskleidžia anksčiau Lietuvoje atliktas politinio atstovavimo tyrimas, valdžia mąstoma pasitelkiant vietos metaforą⁵⁹ – šią pajautą tiksliai apibūdina 23 metų krepšinio trenerio žodžiai – paklaustas, ar yra politikų, kurių negalėtų priskirti politiniam elitui, jis atsako: „Nu mano nuomone, jeigu jau esi tenai [nacionalinio lygmens politikoje], tai ir esi elitinis politikas. [ir kiek vėliau per interviu, klausiamas, ar Dalią Grybauskaitę priskirtų prie politinio elito] Tai žinoma. <...> Nesvarbu, kaip ji atlieka funkcijas, kaip gyvenimas eina į priekį ar atgal, bet jinai vis dėlto prezidentė <...>.“⁶⁰

Politis elitas – tai tam tikras ribotą vietų skaičių turintis, G. Mosca’os terminais tariant, negausus, sluoksnis⁶¹, į kurį patekti galima laimėjus pagal bendras racionali as politinės bedruomenės taisykles sukurta žaidimą – cikliškus rinkimus. Toks legalistinis politinio elito sąvokos atitikmuo realybėje yra nestabilus ir efemeriškas – tie, kas šiandien turi aukščiausią postą ir disponuoja galia, rytoj gali visko netekti. Pats rinkimų faktas sukuria politinį elitą – viena rinkimų naktis gali iš naujo paleisti postų dalijimo(si) karuselę, kuriai apsisukus, politinio elito sąvoką įkūnijančiųjų sąrašas vėl pasikeičia. Pasak 48 metų bedarbio, „[p]olitis elitas – premjeras, prezidentė, Seimo pirmininkas. <...> Per kitus Seimo rinkimus ką išrinks, tada bus vėl tas elitas“⁶².

Galia, kaip vienas lydinčiųjų G. Mosca’os išskirtų politinio elito atributų, informantų mąstoma išskirtinai legalistiškai instituciškai – sprendimų priėmimo kontekste⁶³. Iš piliečio perspektyvos valdžioje

esantiems paklūstama dėl to, kad bendroje racionalumu grįstoje formalių taisyklių sistemoje jie turi išteklių, su kuriais ateina ir prievartinį atspalvį turinti galia⁶⁴. Politiniam elitui priklauso tas, kuris šiuo momentu turi prieigą kontroliuoti pagrindines institucijas ir priimti esminius, daugelio piliečių gyvenimą paliesiančius sprendimus⁶⁵. Politinio elito rankose akumuliuotą galią paprastas pilietis pajaučia negatyviai – ji pasireiškia prievartinėmis formomis⁶⁶: „Sprendimus priima tie, kurie turi tą galią, ir tu jį [sprendimą] sėdi, skaitai, ir supranti, kad tu ten daug kam gal nepritari, nesutinki, bet žinai, kad nelabai gali kažką pakeist“⁶⁷ (viešųjų ryšių specialistė, 26 metai, aukštasis).

Legalistinis politinio elito vaizdinys leidžia atpažinti ir iš kitų išskirti politinio elito sąvoką pasitelkiant kilmės ir turimos galios indikatorius. Politiniu elitu galima laikyti tą, kuris yra sukuriamas rinkimų fakto ir (ar) viešumo ir disponuoja dėl užimamos pozicijos turima galia. Politinio elito sąvoka įprasminama institucionalistiniu racionalumu, kai užimama pozicija ir galimybė disponuoti politinėje plotmėje įgytais ištekliais suteikia galią priimti plačiąją visuomenę paliesiančius sprendimus.

4.3. Charizmatinis politinio elito vaizdinys

Charizmatinis politinio elito vaizdinys pateikia piliečio suvokimą, kokių atributų politinio elito sąvoka turėtų būti lydimas. Tai kokybinis, su autoritetu siejamas politinio elito vertinimas, kai, apmąstant politikos prigimtį, savitus jos principus ir aktyviai joje dalyvaujančiųjų funkcijas, pateikiama iš konkrečių politikai būtinų žmogiškųjų bruožų susidedanti normatyvinė matrica, kurios realizavimas laiduoja politinio elito vardą, o kartu ir valdymo legitimumą.

Iš piliečio perspektyvos politinis pasaulis nepažinus ir paslaptingas, o tai, kas jame vyksta – piliečio vaizduotės ir interpretacijos vaisius. Tarp pilietiskai įsisąmonintos pareigos balsuoti, renkamų atstovų atliekamų funkcijų ir daugybės nesuprantamų institucijų sampynos gajus suvokimas, kad politika yra bendras reikalas, už kurį piliečiai ir atstovai atsakingi drauge. Bendrame politiniame organizme elito iškilimas suvokiamas kaip funkcinė duotybė, marksistinė prasme susiklosčiusi dėl visuomenėje įsigalėjusio darbo pasidalijimo. Politika nekvestionuojamai yra politinio elito veiklos domenai, kuriame eilinis pilietis nedalyvauja⁶⁸. Tokio „kasdienio gyvenimo ir politinio gyvenimo (ar valdžios) atskyrim[o]“⁶⁹ bei veiklos sričių atsidalijimo⁷⁰ priežastis yra ir politikai reikalingų gebėjimų – išsilavinimo, kompetencijų, žinių – stygius: „<...> politinis [elitas] ir yra, kad jisai politikoj vartosi. Aš tokių dalykų neišmanau. <...> Aš gi nesugebu, aš nenusimanau daugely dalykų, o čia yra tas žmogus, mano atstovas, mano išrinktas, kuris mane atstovauja“⁷¹ (socialinė darbuotoja, 42 metai, aukštasis), ir nesuinteresuotumas, nenoras dalyvauti politikoje: „<...> man tiesiog neįdomu ir man nereikalinga – aš taip jaučiu – man reikia kitų [dalykų]“⁷² (smulkaus verslo savininkas, 49 metai, aukštasis neuniversitetinis).

Dėl tinkamų gebėjimų stygiaus ir nesuinteresuotumo atsisakius pretenzijų dalyvauti politiniame gyvenime ir atsidalijus veiklos sritimis⁷³, politiniam elitui patikima ypač svarbi atstovavimo funkcija. Kad atstovavimo veiksmas būtų legitimus, politinis elitas turįs pasižymėti tam tikromis politinėje sferoje veikti įgalinančiomis savybėmis. Įprasminantysis politinio elito kaip atstovo vardą visų pirma turi būti žmogiškasis etalonas ir moralinis autoritetas, kurio viršenybė savanoriškai pripažįstama: „*Man tai politinis elitas yra tas, ką vertini. <...> sektinas pavyzdys turi būti žmonėms. Jeigu žmonės išrinko, tu jį pasirinkai, tai jis turi būti sektinas pavyzdys tau, tavo vaikam.*“

⁷⁴ Charizmatinis politinio elito vaizdinys politikos „geriausiuosius“

⁷⁵ pateikia kaip esančius „aukščiau žmogiškąją esmę“⁷⁶. Rinkimų faktas nesukuria politinio elito – kaip teigia Alexandre’as Kojève’as, autoritetas, pagal kurį renkamasi, politikoje egzistuoja dar iki rinkimų, kurie pastarąjį tik įgalina⁷⁷. Teoriškai čia matomas prieštaraavimas tarp charizmatinio ir legalistinio vaizdinių rekonstruojant politinio elito sąvoką. Vis dėlto, sekant empirine perspektyva, t. y. pasitelkiant emines, socialiniame gyvenime veikiančiųjų piliečių vartojamas kategorijas⁷⁸, prieštara neįžvelgiama dėl esmingai skirtingų dviejų vaizdinių kuriamų politinio elito kilmės šaltinių. Charizmatinio vaizdinio prielaidos įgalina autonomiško, nuo išorės aplinkybių nepriklausomai esančio politinio autoriteto galimybę. Legalistiniu požiūriu, politinis elitas sukuriamas kompleksišku išoriniame socialiniame pasaulyje esančių veiksmų ir jų konjunktūrų, kurios neretai gali būti atsitiktinės ir iracionalios. Remiantis charizmatiniu vaizdiniu, autoritetą turintis gali vadintis politiniu elitu net ir netenkindamas legalistiniame vaizdinyje keliamos išrinkimo į valdančiuosius postus sąlygos; ir atvirkščiai – formalios valdžios turėjimas automatiškai nereiškia tapimo autonomišku politiniu autoritetu, jeigu turintysis valdžią dar iki išrinkimo jo neįkūnijo.

Įdomu, kad, nors užduodamuose klausimuose „atstovo“, „atstovavimo“ terminas ar jų sinonimai nebuvo vartojami, dauguma informantų, reflektuodami politinio elito koncepciją, patys pavartodavo šią sąvoką. Reflektuojant politinio elito sąvoką, atstovavimui suteikiamos dvejopos konotacijos: atstovavimas kaip įgalinimas ir atstovavimas kaip rūpinimasis⁷⁹. Atstovavimas kaip įgalinimas, informantų požiūriu, reiškia visa, kas yra padaroma tada, kai valdžia jau perduota išrinktiesiems. Atstovavimo reikšminys paverčiamas statišku institutu, kai valstybės ir visuomenės santykis paliekamas išskirtinai patikėtinio rankose, taip visuotinio piliečių dalyvavimo formas redukuojant iki procedūrinio rinkimų minimumo⁸⁰. Piliečio vaidmuo šiuo atveju – paskirti profesionalius politikus, priimančius sprendimus ir tvarkančius bendrus valstybės reikalus, ir jiems savanoriškai paklusti⁸¹. Rinkimų būdu suteikiamas mandatas reiškia absoliučią atstovo veikimo autonomijos galimybę: „<...> kadangi mes patys juos išrenkam, tai jie kaip ir yra mūsų atstovai, ir mes juos įgalinam, kad jie mus atstovautų, ir turėtų laisvę, teisę kažką keisti, priimti įstatymus <...>“⁸² (viešųjų ryšių specialistė, 26 metai, aukštasis).

Vis dėlto atstovas turėtų veikti reaguodamas į atstovaujamojo interesus, t. y. būti atliepus ir atsakingas⁸³. Išrinkimas reiškia ne tik neribotą pasitikėjimą, bet ir veikimą „*dėl žmogaus žmonių vardu*“⁸⁴, mat kasdienis piliečio gyvenimas paveikus valdžios sprendimams⁸⁵. Mandato suteikimas reiškia pasitikėjimu ir atsakomybe grįstą atstovaujamojo ir įgaliotojo santykį, kai atstovo individualus elgesio principas turi įpareigojančių kolektyvinių pasekmių⁸⁶. Štai 42 metų socialinė darbuotoja taip pagrindžia stipraus atsakomybės jausmo politikoje svarbą: „*Taigi tu atstovauji žmones! Tu atstovauji ne savo šeimą, o visą Lietuvą. Visą! Ir tavo kiekvienas priimtas sprendimas, tu už tai atsakai pats, nes rezultatą tai pajaus žmonės.*“⁸⁷

Demokratija yra masinio pobūdžio ir, nors tiesiogiai sprendimus joje priima išrinkti atstovai, pats rinkimų institutas savaime implikuoja rinkimines mases, be kurių ši santvarka negalėtų funkcionuoti⁸⁸, todėl atsakomybės reikalaujama ne tik iš išrinkto atstovo, bet ir iš bendrapiliečių – juk būtent jie išrenka „*tiesiogiai į valstybę*“⁸⁹ turinčią valdžią. Kaip teigia 63 metų pensininkė: „*<...> man visą laiką labai norisi, kad rinkėjai būtų išmintingi. <...> Jie nemąsto, kad reikia pamąstyti, pasižiūrėti... <...> Mes dar nemokam atsirinkti tos žmogaus vertės, suprasti, pažiūrėti, ko jis vertas.*“⁹⁰

Veikiant ir atstovaujant piliečiams neprieinamoje ir nepažįstamoje politinio gyvenimo srityje būtinas atstovų sąžiningumas. Sąžiningumas politikoje reiškia ne tik dorą nesinaudojant pranašesne padėtimi, bet ir gebėjimą nuoširdžiai kalbėtis su rinkėjais, pripažinti klydus, atvirai kurti ir tvarkyti valstybės bendrabūvį⁹¹. Kad politikas gerai atstovautų „*vis[ai] Lietuv[ai]*“⁹², jam turi iš tiesų rūpėti ir skaudėti tai, kas labiausiai skauda jo atstovaujamiems žmonėms, todėl politikui svarbios tokios abstrakcijos kaip „*pilietinė moralė*“⁹³ ir meilė tėvynei, nes, kaip teigia 19 metų moksleivė: „*<...> jeigu žmogaus vertybė būtų meilė Lietuvai, meilė kitiems, jis tikrai tuomet nepriimtų sprendimų, kurie būtų palankūs tik jam vienam, jis tuomet stengtųsi dėl tų žmonių.*“⁹⁴

Atstovavimo funkcija neįsivaizduojama ir be emocinės stimuliacijos⁹⁵. Siekiant sėkmingų valstybės sugyvenimo principų, kai kiekvienas atstovaujantysis reprezentuoja skirtingų interesų turinčius piliečius, būtinas dialogas, gebėjimas susitarti ir kalbėtis ne tik su rinkėjais, bet ir su kitais dalyvaujančiais politikoje. Iš rinkėjo perspektyvos demokratija turi būti dinamiška ir įtrauki, jos tvarumas remiasi konsensuso paieškomis, o pats dalyvavimas (tiesiogiai ar per atstovus) dialoge siejamas su priklausymu politinei bendruomenei⁹⁶. Diskusijomis politika sugyvinama, atsiveria subjektyvavimo galimybė, kai politikoje aiškiai reiškiasi skirtingos preferencijos. Nors visuomenėje egzistuojantys ir atstovaujami skirtumai sukelia tam tikrą disensą⁹⁷, politinis elitas turi gebėti derinti priešingas pozicijas ir pateikti geriausią visiems priimtina alternatyvą. Pasyvi intelektinė veikla (pavyzdžiui, teisėkūra), būdinga uždarai politikos sričiai, eiliniam piliečiui yra nesuprantama ir neįdomi, todėl politikas visų pirma turi gebėti bendrauti ir diskutuoti

tam, kad suprantamai perteiktų politinius procesus⁹⁸. Kaip teigia I28, „<...> *man politikas, neprakalbantis ir nemokantis bendrauti su žmonėmis, <...> jeigu jis to neturi, tai jo man ir nereikia – sėdinčio, knapsančio ir kažką krapštančio ten.*“⁹⁹

Neretai politikas imponuoja dėl lingvistiškai sudėtingai artikuliuojamo, bet socialiai lengvai jaučiamo gebėjimo užmegzti ryšį, kurį informantai įvardija kaip „charizmą“ ar „vidinį žavesį“. Šis sunkiai apibūdinamas, bet politiniam elitui svarbus charizmos dėmuo pasireiškia gebėjimu prikaustyti dėmesį, patraukti savo pusėn lengvai bendraujant¹⁰⁰. Kaip itin taikliai iliustruoja 63 metų pensininkės žodžiai, politinis elitas pasižymi ne tik žiniomis ir išsilavinimu: „<...> *dar yra toks „vidinis žavesys“, ir jeigu žmogus jo neturi, tai aš manau, kad nieko verti kiti jo gebėjimai, jei pas žmogų nėra žavesio. <...> toks kažkoks užtaisas, nu va tas žavumas.*“¹⁰¹

Atstovą traktuojant kaip visų jį įgalinusių piliečių atspindį, asmeninės savybės, pagal kurias piliečiai nuolatos savo kasdieniame gyvenime vertina kitus žmones¹⁰², taikomos ir politiniam elitui. Emocinis artumas, gebėjimas betarpiškai bendrauti su savo atstovu piliečiams itin svarbus, o tam politinis elitas turi pasižymėti paprastumu, nuoširdumu ir empatija¹⁰³. Tik tas, kuris geba įsijausti į atstovaujamojo padėtį, gali jį suprasti, vadinas, ir tinkamai jam atstovauti¹⁰⁴.

Informantų vartojamas žodynas dar kartą patvirtina teorijoje aptartą masių ir elito skirties aktualumą – žodžiai „pilietis“ ar „rinkėjas“ dažnai keisti žodžiais „žmogus“ ar „paprastas žmogus“, „mes“, taip pabrėžiant skirtį tarp „mes“ (piliečiai) ir „jie“ (politikoje dalyvaujantieji). Nors tokia skirtis dalija užsiimančius politika ir joje nedalyvaujančius, vis dėlto aiškus rinkiminio ryšio įsisąmoninimas, t. y. suvokimas, kad politinis elitas sukuriamas paprastų piliečių rankomis, leidžia iš atstovo pagrįstai tikėtis prieinamumo, žmogiškumo, lygiaverčio kiekvieno piliečio traktavimo. Sudėtingų politinių procesų medijavimui iš politiko reikalaujama lankstumo, gebėjimo dirbti komandoje, įsiklausyti į aplinkinių poreikius ir pasiūlymus, nes, kaip apibūdina 67 metų pensininkas, politiką lyginantis su savo „paprastu darbu“, „[p]olitikoj tuo labiau reikia eit į kompromisus, kalbėtis, ieškot to kelio, kur geriau, o vien tik užsispiet, kad aš viršininkas, ir taip reikia padaryt, tai toli nenuveisi“¹⁰⁵.

Kalbėjimas žmonių vardu ir Lietuvos reprezentavimas įpareigoja moraliai, todėl mandagus elgesys, emocinis stabilumas ir sąmojis priešinami agresyvumui, storžieviškumui bei nesivaldymui, kurie, kaip argumentuoja kompleksinio paslaugų centro šeimoms direktorė, sukelia neigiamas emocijas ir nepasitenkinimą: „[Apie Sauliaus Skvernelio interviu] *Drąsus, naglas ir viskas. Nu kam politikoj nachaly. Jis yra agresyvus, o man agresyvumui politikoj ne vieta. Tie interviu agresyviūs, pasisakymai, man nemalonu klausyt, aš nenoriu...*“¹⁰⁶

Verta pažymėti, kad pageidautinas asmeninės savybės informantai nurodo pateikdami politikos savitumo argumentą. Svarbu tai, kad politiškumas, kaip kolektyvinio (su)gyvenimo principas, nepasitraukia iš viešojo gyvenimo. Charizmatinis vaizdinys kuriamas ne tik individualių

politinių veikėjų įvaizdžio (tokį procesą būtų galima prilyginti absoliučiai politikos personalizacijai) ¹⁰⁷, bet ir politinio gyvenimo savitumo pagrindu. Kitaip tariant, charizmatinis vaizdinys nenumato, kad buvimas tiesiog „geru žmogumi“ reiškia tinkamumą veikti politikoje; priešingai – verbalizuojamas savybių rinkinys neišvengiamai turi atliepti politikos prigimtį.

Išvados

Šiame straipsnyje, remiantis indukcine pusiau struktūruotų giluminių interviu analize, buvo siekiama atsakyti į klausimą, kokie yra Lietuvos politinio elito vaizdiniai iš piliečių perspektyvos. Tyrimo rezultatai rodo, kad iš piliečių perspektyvos politinio elito sąvoka mąstoma kaip nevienmatė – siekiant ją apibrėžti, refleksijos metu pakaitomis pasitelkiami du susipinantys vaizdiniai – legalistinis ir charizmatinis. Pirmasis vaizdinys pasitelkiamas išrūšiuojant išorėje esančius objektus, antrasis – pateikiant normatyvinį idealios būklės nupasakojimą. Nors šie du vaizdiniai fundamentaliai skiriasi, o kai kurie jų niuansai teoriniu požiūriu yra prieštaraujantys, piliečio sąmonėje jie pasiekia sintezę ir sėkmingai vienas kitą papildo konstruojant politinio elito apibrėžtį.

Legalistinis vaizdinys, neturintis etinio svorio ir glaudžiau siejamas su institucinėmis procedūromis, informantams padeda atpažinti politinį elitą kaip turintį tam tikrų išteklių ir jais disponuojantį. Ypatinga legalistiniame racionalių taisyklių kontekste įprasminama politinio elito kilmė, kai jis išrenkamas pagal bendro politinio organizmo sugyvenimo taisykles ir sukuriamas ar palaikomas viešo visuomenės domėjimosi, leidžia išorėje egzistuojančiam objektui tenkinti atitikties politiniam elitui kriterijų. Ne mažiau svarbus indikatorius, piliečio akimis, yra ir rinkimų būdu politiniam elitui suteikiama sprendimų priėmimo galia. Objektyviai suvokiamas piliečio kaip rinkėjo identitetas nėra diskredituojantis, priešingai – būtent piliečiai rinkimų metu koncentruota forma perduoda akumuliuotą sprendimų priėmimo galią politiniam elitui, todėl masės nėra tik pasyvios stebėtojos – politinio elito priklausomybė nuo jų ir dinaminė tarpusavio interakcija nuolat juntama. Išrinkimas įgalina; įgalintasis disponuoja jam suteikta galia, kuri piliečio atžvilgiu visada yra prievartinė ¹⁰⁸. Šiuo atveju, kaip teigė Jeanas-Jacques'as Rousseau, tauta yra laisva tik per rinkimus – kai tik atstovai išrenkami, vėl prasideda vergovė ¹⁰⁹, kai piliečiai dėl galios turį paklusti išrinktiesiems.

Charizmatinis politinio elito vaizdinys piliečių suvokiamas kaip savotiškas autoriteto sinonimas, kai pateikiamas normatyvinis įsivaizdavimas, kokių atributų politinio elito sąvoka turėtų būti lydimas. Šiame vaizdinyje ypatingas dėmesys skiriamas politikos prigimties apmąstymui. Politinis pasaulis, žvelgiant paprasto žmogaus akimis, yra nepažinus ir atitolęs nuo jo kasdienio pasaulio patyrimo. Politinis gyvenimas turi savitus veikimo dėsnius, jame reikia veikti pagal tam tikrus principus ir užsiimti specifine veikla, kuriai reikia gebėjimų ir

žmogiškųjų savybių. Nors nepažini ir nutolusi, politika visgi suvokiama kaip bendras reikalas, prie kurio kūrimo ir puoselėjimo piliečiai ir politikai prisideda kartu – pirmieji atsakingai rinkdami atstovus, antrieji – atsakingai atstovaudami. Politinio pasaulio suvokimas neapsiriboja atstovavimo ir ypač komplikotos intelektualinės veiklos apmąstymu – iš piliečio perspektyvos gajus suvokimas, kad politika yra „visokia“¹¹⁰, todėl iš politinio elito galima pagrįstai reikalauti ne tik žmogiškų atstovavimui būtinų savybių ar valstybės valdymui reikalingos išminties, bet ir gebėjimo kalbėtis ir derinti skirtingus interesus. Politinio elito legitimumo šaltinis yra politikoje pageidautinų savybių turėjimas – tas, kuris įprasmina siekiamybę laikomą idealą, pripažįstamas kaip moraliai pranašesnis, taigi pagrįstai turintis teisę valdyti.

Legalistinio ir charizmatinio vaizdinių simbiozė aiškintina skirtinga šių vaizdinių paskirtimi: legalistinis vaizdinys padeda išrūšiuoti išorėje esančius referentus ir jų gausoje atpažinti politinį elitą; charizmatinis vaizdinys iš piliečio perspektyvos gelbsti formuojant politinio pasirinkimo argumentą. Redukuojant – galima dėti tokią „politinio elito“ iš piliečio perspektyvos suvoktą, sudarytą iš dviejų vaizdinių: nors pilietis dėl gebėjimų ir suinteresuotumo stokos yra pasyvus politikos stebėtojas, pasižymintis „rinkėjo“ identitetu, suformuotu naudojant legalistinį vaizdinį, elito kilmė, kai jis yra sukuriamas šio pasyvaus stebėtojo, leidžia pagrįstai reikalauti valdžioje esančiųjų pasižymėti ypatingomis žmogiškosiomis savybėmis, reikalingomis užsiimti politine veikla. Suteikta galia, suvokiama legalistiniame racionaliaame kontekste, reiškia ne tik pranašesnės pozicijos turėjimą, bet ir tam tikrų politikai būdingų funkcijų vykdymą, o tam reikalingos specifinės savybės. Atstovų, pasižyminčių tomis charizmatinėmis savybėmis, valdymo teisėtumas yra savanoriškai pripažįstamas ir suvokiamas kaip legitimus.

Pateiktas Lietuvos politinio elito sąvokos turinys, susidedantis iš dviejų vaizdinių, turi tiek empirinę, tiek teorinę reikšmę. Empirine prasme pasirinktas tyrimo kampas atskleidžia naujo pobūdžio informaciją, aktualią tolesniems subjektyvinto rinkiminio elgesio tyrimams. Rekonstravus politinio elito sąvoką ir išsiaiškinus, kurios savybės objektyviai priskiriamos politiniam elitui, o kurios nurodomos kaip pageidautinos, „politinio elito“ sąvoką galima laikyti svarbiu kintamuoju aiškinant piliečių balsavimo preferencijas. Teorinėje plotmėje darbas gali prisidėti prie politinio elito sąvokos permąstymo diskusijos skatinimo jos empirinių tyrinėjimų ir koncepcijos ištakų formavimo kontekste. Nors elitologai daug dėmesio skyrė politinio elito sąvokos teoriniam preciziškumui, kuris turėjo padėti išgryninti sąvoką, ši situacija paradoksaliai sukėlė conceptualų chaosą, kai keičiasi ne tik sąvokos konotacijos, bet ir denotacijos¹¹¹. Kadangi politinio elito sąvokos atitikmenys socialinėje tikrovėje yra glaudžiai susiję su tiesiogiai joje dalyvaujančiais veikėjais (šiuo atveju svarbu, kaip politinis elitas suvokiamas realiame socialiniame gyvenime veikiančių „kitų“, t. y. piliečių), prasminga pradėti etinę politinio elito sąvoką kurti nuo eminės. Kitaip tariant, pradėjus kurti politinio elito sąvoką nuo empirikos (eminių kategorijų), atsirastų didesnė tikimybė suformuluoti tikslesnę ir

labiau socialinį pasaulį atliepiančią teorinę (etinę) politinio elito sąvoką pagal tai, kokie šios sąvokos elementai svarbūs tiesiogiai socialiniame gyvenime veikiantiesiems¹¹². Šiame straipsnyje pateikiami eminiai svarstymai iš piliečių perspektyvos gali prisidėti skatinant diskusijas apie eminių kategorijų reikšmę formuojant tikslesnę ir socialinei realybei atliepesnę politinio elito sąvoką¹¹³.

Atsižvelgiant į tai, kad Lietuvoje apskritai stinga politinio elito koncepciją ir jos atitikmenis realybėje nagrinėjančių darbų, niša ateities tyrimams ypač plati. Šis tyrimas gana siaurai aptarė politinio elito atliekamų funkcijų ir turimos galios temas, todėl tolesni tyrimai visų pirma galėtų koncentruotis į gilesnę funkcijų ir galios konotacijų analizę – kokios yra politinio elito, kaip tarpininko tarp valstybės ir visuomenės, funkcijos? ar (kodėl) piliečiui jos atrodo prasmingos? kaip pasireiškia politinio elito galia kasdieniame piliečio gyvenime?

Literatūra ir šaltiniai

- Bottomore T., *Elites and Society*. 2 leid., London: Routledge, 1993.
- Bryman A., *Social Research Methods*. 4 leid., Oxford, New York: Oxford University Press, 2012.
- Caprara G. V., Barbaranello Cl., Zimbardo Ph. G., „When Parsimony Subdues Distinctiveness: Simplified Public Perceptions of Politicians’ Personality“, *Political Psychology* 23 (1), 2002, p. 77–95, <https://doi.org/10.1111/0162-895x.00271>;
- Dahl R., „A Critique of the Ruling Elite Model“, Laumann E., Siegel P., Hodge R., (sud.), *The Logic of Social Hierarchies*, Chicago: Markham, 1970.
- Degutis M., „Seimo rinkimai 2000: nauji Lietuvos rinkėjo portreto bruožai“, *Politologija* 4 (20), 2000.
- Elster Jon et al., *Institutional Design in Postcommunist Societies: Rebuilding the Ship at Sea*, Cambridge: Cambridge University Press, 1998.
- Funk C. L., „Bringing the Candidate into Models of Candidate Evaluation“, *The Journal of Politics*, 1999, p. 700–720.
- Goldberg L. R., „An Alternative “Description of Personality”: The Big-Five Factor Structure“, *Journal of Personality and Social Psychology* 59 (6), 1990, p. 1216–1229, <https://doi.org/10.1037/0022-3514.59.6.1216>;
- Harris M., „History and Significance of the Emic/Etic Distinction“, *Annual Review of Anthropology* 5, 1976.
- Hartmann M., *The Sociology of Elites*, New York: Routledge, 2006.
- Higley J., Lenegyel G., *Elites after State Socialism: Theories and Analysis*, Lanham, Boulder, New York, Oxford: Rowman and Littlefield, 2000.
- Higley J., Burton M., *Elite Foundations of Liberal Democracy*, Lanham: Rowman & Littlefield Publishers, 2006.
- Howell J. M., Shamir B., „The Role of Followers in the Charismatic Leadership Process: Relationships and Their Consequences“, *The Academy of Management Review* 30 (1), 2005, <https://doi.org/10.5465/amr.2005.15281435>;
- Jastramskis M. et al., *Ar galime prognozuoti Seimo rinkimus? Trijų kūnų problema Lietuvos politikoje*, Vilnius: Vilniaus universiteto leidykla, 2018.

- Karvonen L., *The Personalisation of Politics: A Study of Parliamentary Democracies*, Colchester: ECPR Press, 2010.
- Kavaliauskaitė J., „Simpatijų politiniams lyderiams galvosūkis: ar svarbios asmeninės politikų savybės?“, Ramonaitė A. (sud.), *Kaip renkasi Lietuvos rinkėjai? Idėjos, interesai ir įvaizdžiai politikoje*, Vilnius: Vilniaus universiteto leidykla, 2014.
- Kojeve A., *The Notion of Authority: A Brief Presentation*, London: Verso, 2014.
- Lasswell H. D., *Who Gets What, When, How*, New York: McGraw-Hill Book Co., 1936.
- Linz J. J., Stepan A., *Problems of Democratic Transition and Consolidation: Southern Europe, South America and Post-Communist Europe*, Baltimore: Johns Hopkins University Press, 1996.
- Masiulis K., *Lietuvos elitas: ekonominės vertybės, politinės orientacijos, prognozės*, Vilnius: Pradai, 1997.
- Margolis E., Laurence S., „Concepts and Cognitive Science“, Margolis E., Laurence S. (sud.), *Concepts: Core Readings*, Cambridge: MIT Press, 1999.
- Matonytė I., *Posovietinio elito labirintai*, Vilnius: Knygiai, 2001.
- Matonytė I., Šumskas G., Morkevičius V., „Europeanness of Lithuanian Political Elite: Europhilia, Russophobia and Neoliberalism“, *Historical Social Research* 41 (4), 2016.
- Michels R., *The Sociological Character of Political Parties*, Parsons T. (sud.), *Theories of Society*, New York: The Free Press, 1965.
- Meisel J., *The Myth of the Ruling Class: Gaetano Mosca and the Elite*, Ann Arbor: University of Michigan Press, 1962.
- Mills Ch. W., *The Power Elite*, Oxford: Oxford University Press, 2000.
- Mosca G., „On the Ruling Class“, Parsons T. (sud.), *Theories of Society: Foundations of Modern Social Theory*, New York: Free Press, 1961, p. 598–602.
- Mosca G., *The Ruling Class*, New York: McGraw-Hill Book Company, 1939.
- Novagrockienė J., „Lietuvos valdžių elito bruožai“, Novagrockienė J. (sud.), *Lietuvos valdžių elito teisinės sąmonės ir savimonės ypatumai*, Vilnius: Eugrimas, 1998.
- Offe C., „Capitalism by Democratic Design? Democratic Theory Facing the Triple Transition in East Central Europe“, *Social Research* 58 (4), 1991, https://doi.org/10.1007/978-3-642-52404-2_2.
- Pitkin H. F., *The Concept of Representation*, Los Angeles: University of California Press, 1967.
- Przeworski A., Stokes S. C., Manin B., *Democracy, Accountability, and Representation*, Cambridge: Cambridge University Press, 1999.
- Putnam R. D., *The Comparative Study of Political Elites*, New Jersey: Prentice-Hall, 1976.
- Radden G., Kovács Z., „Towards a Theory of Metonymy“, Panther K., Radden G. (sud.), *Metonymy in Language and Thought*, Amsterdam, Philadelphia: John Benjamins Publishing Company, 1999.
- Ramonaitė A., sud., *Kaip renkasi Lietuvos rinkėjai? Idėjos, interesai ir įvaizdžiai politikoje*, Vilnius: Vilniaus universiteto leidykla, 2014.
- Richards L., *Using NVivo in Qualitative Research*, Oxford: SAGE Publications, 1999.

- Roberts G. K., *A Dictionary of Political Analysis*, New York: St. Martin's Press, 1971.
- Rousseau J. J., *Du contrat social ou principes du droit politique*, 1762, p. 117, <https://ebooksnr.com/ebooks/pdf4/rousseau_du_contrat_social.pdf#page=116&zoom=100,0,113>.
- Schumpeter J., *Kapitalizmas, socializmas ir demokratija*, Vilnius: Mintis, 1998.
- Steen A., „The New Elites in the Baltic States: Recirculation and Change“, *Scandinavian Political Studies* 1, 1997.
- Thomas D. R., „A General Inductive Approach for Analysing Qualitative Evaluation Data“, *American Journal of Evaluation* 27 (2), 2006, p. 237–246.
- Tully J., *Public Philosophy in a New Key*, Cambridge: Cambridge University Press, 2008.
- Urbaini N., *Representative Democracy: Principles and Genealogy*, Chicago: University of Chicago Press, 2006.
- Veličkaitė K., Morkevičius V., Matonytė I., „Europinės ir tautinės tapatybės kriterijai elito narių požiūriu“, *Sociologija. Mintis ir veiksmas* 13, 2009, <https://doi.org/10.15388/socmintvei.2009.2.6088>;
- Vinogradnaitė I., „Politinis atstovavimas ir partijos: žvilgsnis iš piliečio perspektyvos?“, Ramonaitė A. et al., *Partinės demokratijos pabaiga? Politinis atstovavimas ir ideologijos*, Vilnius: Versus aureus, 2009.
- Weber M., „The Types of Legitimate Domination“, Roth G., Wittich C. (sud.), *Economy and Society*, Berkeley: University of California Press, 1978.
- Weber M., „Politics as Vocation“, Waters T., Waters D. (sud.), *Weber's Rationalism and Modern Society: New Translations on Politics, Bureaucracy, and Social Stratification*, Basingstoke: Palgrave Macmillan, 2015, p. 129–199.
- Welsh H. A., „Political Transition Processes in Central and Eastern Europe“, *Comparative Politics* 26 (4), 1994.
- Zuckerman A., „The Concept “Political Elite”: Lessons from Mosca and Pareto“, *The Journal of Politics* 39 (2), 1997.

Priedas

Anonimizuotas informantų sąrašas pagal deskriptyvines socialines charakteristikas

Nr.	Lytis	Užsiėmimas / profesija	Amžius	Išsilavinimas	Gyvenamoji vieta
Nr.	Lytis	Užsiėmimas / profesija	Amžius	Išsilavinimas	Gyvenamoji vieta
1.	Moteris	Lektorė	36	Aukštasis	Alytaus rajonas
2.	Vyras	Karininkas	58	Vidurinis	Alytaus miestas
3.	Moteris	Bibliotekininkė	29	Aukštasis	Alytaus rajonas
4.	Vyras	Šaltkalvis	45	Profesinis	Alytaus miestas
5.	Vyras	Bedarbis	19	Vidurinis	Alytaus miestas
6.	Moteris	Pensininkė	63	Aukštasis	Alytaus rajonas
7.	Moteris	Bedarbė, šiuo metu savanoriauja	32	Profesinis	Alytaus miestas
8.	Moteris	Moksleivė	19	Siekia vidurinio	Alytaus miestas
9.	Moteris	Viešųjų ryšių specialistė	26	Aukštasis	Alytaus miestas
10.	Vyras	Krepšinio treneris	23	Aukštasis neuniversitetinis	Alytaus miestas
11.	Vyras	Stalio stakininkas	21	Profesinis	Alytaus miestas
12.	Moteris	Pensininkė	66	Vidurinis	Alytaus miestas
13.	Moteris	Kaimo bendruomenės seniūnė	46	Aukštasis	Alytaus rajonas
14.	Moteris	Degalinės operatorė	39	Profesinis	Alytaus rajonas
15.	Moteris	Socialinė darbuotoja	42	Aukštasis	Alytaus miestas
16.	Vyras	Ekskavatorininkas operatorius	35	Vidurinis	Alytaus rajonas
17.	Vyras	Komercijos direktorius	37	Aukštasis neuniversitetinis	Alytaus miestas
18.	Moteris	Neįgalųjų asociacijos X Alytaus miesto skyriaus pirmininkė	56	Aukštesnysis	Alytaus miestas
19.	Moteris	Moksleivė	18	Siekia vidurinio	Alytaus miestas
20.	Vyras	Bedarbis	48	Vidurinis	Alytaus miestas
21.	Vyras	Smulkaus verslo savininkas	49	Aukštasis neuniversitetinis	Alytaus miestas
22.	Moteris	Socialinė pedagogė	52	Aukštasis	Alytaus miestas
23.	Moteris	Kirpėja	43	Vidurinis	Alytaus miestas
24.	Vyras	Įmonių finansų valdymo specialistas	34	Aukštasis	Alytaus miestas
25.	Moteris	Pensininkė	78	Aukštasis	Alytaus miestas
26.	Moteris	Pensininkė	80	Vidurinis	Alytaus miestas
27.	Moteris	Finansų konsultantė	49	Aukštesnysis	Alytaus miestas
28.	Moteris	Kompleksinių paslaugų centro šeimoms direktorė	38	Aukštasis	Alytaus rajonas
29.	Vyras	Pensininkas	67	Profesinis	Alytaus rajonas
30.	Vyras	Produktų vadovas	43	Aukštasis neuniversitetinis	Alytaus miestas

sudaryta autorės

Notes

- 1 Straipsnis parengtas pagal Vilniaus universitete, Tarptautinių santykių ir politikos mokslų institute 2019 m. apgintą bakalauro darbą.
- 2 Ramonaitė A., sud., *Kaip renkasi Lietuvos rinkėjai? Idėjos, interesai ir įvairzdžiai politikoje*, Vilnius: Vilniaus universiteto leidykla, 2014; Jastramskis M. et al., *Ar galime prognozuoti Seimo rinkimus? Trijų kūrų problema Lietuvos politikoje*, Vilnius: Vilniaus universiteto leidykla, 2018.
- 3 Ten pat.
- 4 Zuckerman A., „The Concept “Political Elite”: Lessons from Mosca and Pareto“, *The Journal of Politics* 39 (2), 1997, 324–344, p. 325.
- 5 Hartmann M., *The Sociology of Elites*, New York: Routledge, 2006, p. 22–41.
- 6 Lasswell H. D., *Who Gets What, When, How*, New York: McGraw-Hill Book Co., 1936.
- 7 Bottomore T., *Elites and Society*. 2 leid., London: Routledge, 1993.
- 8 Mills Ch. W., *The Power Elite*, Oxford: Oxford University Press, 2000.

- 9 Dahl R., „A Critique of the Ruling Elite Model“, Laumann E., Siegel Paul, Hodge Robert (sud.), *The Logic of Social Hierarchies*, Chicago: Markham, 1970, p. 269–273.
- 10 Meisel J., *The Myth of the Ruling Class: Gaetano Mosca and the Elite*, Ann Arbor: University of Michigan Press, 1962.
- 11 Roberts G. K., *A Dictionary of Political Analysis*, New York: St. Martin's Press, 1971.
- 12 Zuckerman, p. 327.
- 13 Žr. Offe C., „Capitalism by Democratic Design? Democratic Theory Facing the Triple Transition in East Central Europe“, *Social Research* 58 (4), 1991, p. 865–892; Elster J. et al., *Institutional Design in Postcommunist Societies: Rebuilding the Ship at Sea*, Cambridge: Cambridge University Press, 1998; Welsh H. A., „Political Transition Processes in Central and Eastern Europe“, *Comparative Politics* 26 (4), 1994, p. 379–394.
- 14 Steen A., „The New Elites in the Baltic States: Recirculation and Change“, *Scandinavian Political Studies* 1, 1997, p. 91–112.
- 15 Higley J., Lengyel G., *Elites after State Socialism: Theories and Analysis*, Lanham, Boulder, New York, Oxford: Rowman and Littlefield, 2000.
- 16 Higley J., Burton M., *Elite Foundations of Liberal Democracy*, Lanham: Rowman & Littlefield Publishers, 2006.
- 17 Linz J. J., Stepan A., *Problems of Democratic Transition and Consolidation: Southern Europe, South America and Post-Communist Europe*, Baltimore: Johns Hopkins University Press, 1996.
- 18 Masiulis K., *Lietuvos elitas: ekonominės vertybės, politinės orientacijos, prognozės*, Vilnius: Pradai, 1997.
- 19 Matonytė I., *Posovietinio elito labirintai*, Vilnius: Knygiai, 2001.
- 20 Novagrockienė J., „Lietuvos valdžių elito bruožai“, Novagrockienė J. (sud.), *Lietuvos valdžių elito teisinės sąmonės ir savimonės ypatumai*, Vilnius: Eugrimas, 1998.
- 21 Matonytė I., Šumskas G., Morkevičius V., „Europeanness of Lithuanian Political Elite: Europhilia, Russophobia and Neoliberalism“, *Historical Social Research* 41 (4), 2016.
- 22 Veličkaitė K., Morkevičius V., Matonytė I., „Europinės ir tautinės tapatybės kriterijai elito narių požiūriu“, *Sociologija. Mintis ir veiksmas* 13, 2009.
- 23 Matonytė, 2001, p. 103.
- 24 Vinogradnaitė I., „Politinis atstovavimas ir partijos: žvilgsnis iš piliečio perspektyvos?“, Ramonaitė A. et al., *Partinės demokratijos pabaiga? Politinis atstovavimas ir ideologijos*, Vilnius: Versus aureus, 2009, p. 160–187.
- 25 Kavaliauskaitė J., „Simpatijų politiniams lyderiams galvosūkis: ar svarbios asmeninės politikų savybės?“, Ramonaitė A. (sud.), *Kaip renkasi Lietuvos rinkėjai? Idėjos, interesai ir įvaizdžiai politikoje*, Vilnius: Vilniaus universiteto leidykla, 2014, p. 179–200; Degutis M., „Seimo rinkimai 2000: nauji Lietuvos rinkėjo portreto bruožai“, *Politologija* 4 (20), 2000, p. 3–22.
- 26 Mosca G., *The Ruling Class*, New York: McGraw-Hill Book Company, 1939.
- 27 Ten pat, p. 50–54.
- 28 Mosca, 1939, p. 65–69.
- 29 Zuckerman, p. 339.
- 30 Mosca, 1939, p. 65–69.
- 31 Mosca G., „On the Ruling Class“, Parsons T. (sud.), *Theories of Society: Foundations of Modern Social Theory*, New York: Free Press, 1961, p. 598–602.
- 32 Mosca, 1939, p. 70.
- 33 Ten pat, p. 71.
- 34 Weber M., „The Types of Legitimate Domination“, Roth G., Wittich Cl. (sud.), *Economy and Society*, Berkeley: University of California Press, 1978, p. 212–302; Weber M., „Politics as Vocation“, Waters T., Waters D. (sud.), *Weber's Rationalism and Modern Society: New Translations on Politics*,

- Bureaucracy, and Social Stratification*, Basingstoke: Palgrave Macmillan, 2015, p. 129–199.
- 35 Weber, 2015, p. 10–11.
- 36 Weber, 1978, p. 215.
- 37 Ten pat, p. 216.
- 38 Ten pat.
- 39 Ten pat.
- 40 Ten pat.
- 41 Ten pat.
- 42 Ten pat, p. 244.
- 43 Thomas D. R., „A General Inductive Approach for Analysing Qualitative Evaluation Data“, *American Journal of Evaluation* 27 (2), 2006, p. 237–246.
- 44 Bryman A., *Social Research Methods*. 4 leid., Oxford, New York: Oxford University Press, 2012, p. 575–577.
- 45 Richards L., *Using NVivo in Qualitative Research*, Oxford: SAGE Publications, 1999, p. 182.
- 46 Ten pat.
- 47 Margolis E., Laurence S., „Concepts and Cognitive Science“, Margolis E., Laurence S. (sud.), *Concepts: Core Readings*, Cambridge: MIT Press, 1999, p. 9.
- 48 Legalistinio ir charizmatinio vaizdinio skirtį tiksliai iliustruoja 19 metų moksleivės žodžiai: „<...> dar ne visai suvokiu, koks jis [politinis elitas] turėtų būt, ir koks jis dabar yra..“
- 49 Mills, 2000, p. 9.
- 50 Atitinkamai informantė Nr. 18, informantas Nr. 10, informantė Nr. 8.
- 51 Informantė Nr. 18.
- 52 Radden G., Kovecses Z., „Towards a Theory of Metonymy“, Panther K., Radden G. (sud.), *Metonymy in Language and Thought*, Amsterdam, Philadelphia: John Benjamins Publishing Company, 1999, p. 19.
- 53 Schumpeter J., *Kapitalizmas, socializmas ir demokratija*, Vilnius: Mintis, 1998, p. 297–300.
- 54 Urbinati N., *Representative Democracy: Principles and Genealogy*, Chicago: University of Chicago Press, 2006, p. 148.
- 55 Schumpeter, p. 297.
- 56 Informantė Nr. 14.
- 57 Informantas Nr. 5.
- 58 Informantė Nr. 18.
- 59 Vinogradnaitė, p. 164.
- 60 Informantas Nr. 23.
- 61 Mosca, 1939, p. 50.
- 62 Informantas Nr. 21.
- 63 Hartmann, p. 12–16.
- 64 Putnam R. D., *The Comparative Study of Political Elites*, New Jersey: Prentice-Hall, 1976, p. 136–144.
- 65 Mills, p. 286.
- 66 Weber, 2015, p. 10–11.
- 67 Informantė Nr. 9.
- 68 Vis dėlto negalima teigti, kad piliečiams būdinga apatija politinio gyvenimo srityje. Dėl aptarto elito kilmės šaltinio – rinkiminio ryšio – kai masės pačios savo rankomis sukuria elitą, piliečio atsakomybės klausimas nuolat keliamas.
- 69 Vinogradnaitė, p. 167.
- 70 Ten pat, p. 166–167.
- 71 Informantė Nr. 15.
- 72 Informantas Nr. 22.
- 73 Vinogradnaitė, p. 167.
- 74 Informantė Nr. 15.
- 75 Informantė Nr. 3.
- 76 Informantas Nr. 4.

- 77 Kojeve A., *The Notion of Authority: A Brief Presentation*, London: Verso, 2014, p. 34–35.
- 78 Harris M., „History and Significance of the Emic/Etic Distinction“, *Annual Review of Anthropology* 5, 1976, 329–350, p. 340.
- 79 Urbinati, p. 23–25.
- 80 Ten pat, p. 20–25.
- 81 Ten pat.
- 82 Informantė Nr. 9.
- 83 Urbinati, p. 24.
- 84 Informantė Nr. 7.
- 85 Pitkin H. F., *The Concept of Representation*, Los Angeles: University of California Press, 1967, p. 118.
- 86 Ten pat, p. 113.
- 87 Informantė Nr. 15.
- 88 Michels R., *The Sociological Character of Political Parties*, Parsons T. (sud.), *Theories of Society*, New York: The Free Press, 1965, p. 603–611.
- 89 Informantas Nr. 10.
- 90 Informantė Nr. 6.
- 91 Przeworski A., Stoke S. C., Manin B., *Democracy, Accountability, and Representation*, Cambridge: Cambridge University Press, 1999, p. 158–161.
- 92 Informantė Nr. 6.
- 93 Ten pat.
- 94 Informantė Nr. 8.
- 95 Caprara G. V., Barbaranello Cl., Zimbardo Ph. G., „When Parsimony Subdues Distinctiveness: Simplified Public Perceptions of Politicians’ Personality“, *Political Psychology* 23 (1), 2002, 77–95, p. 80–82.
- 96 Tully J., *Public Philosophy in a New Key*, Cambridge: Cambridge University Press, 2008, 160–219, p. 209–213.
- 97 Ten pat.
- 98 Funk C. L., „Bringing the Candidate into Models of Candidate Evaluation“, *The Journal of Politics* 1999, 700–720, p. 702–704.
- 99 Informantė Nr. 28.
- 100 Howell J. M., Shamir B., „The Role of Followers in the Charismatic Leadership Process: Relationships and Their Consequences“, *The Academy of Management Review* 30 (1), 2005, p. 96–112.
- 101 Informantė Nr. 6.
- 102 Goldberg L. R., „An Alternative “Description of Personality”: The Big-Five Factor Structure“, *Journal of Personality and Social Psychology* 59 (6), 1990, p. 1216–1229.
- 103 Funk, p. 701–705.
- 104 Informantė Nr. 1.
- 105 Informantas Nr. 29.
- 106 Informantė Nr. 28.
- 107 Karvonen L., *The Personalisation of Politics: A Study of Parliamentary Democracies*, Colchester: ECPR Press, 2010, p. 4–5.
- 108 Weber, 2015, p. 10–11.
- 109 Rousseau J. J., *Du contrat social ou principes du droit politique*. 1762, p. 117, https://ebooks-bnr.com/ebooks/pdf4/rousseau_du_contrat_social.pdf#page=116&zoom=100,0,113, 2019 05 11.
- 110 Informantė Nr. 1.
- 111 Zuckerman, p. 327.
- 112 Harris, p. 340.
- 113 Pabrėžtina, kad šio straipsnio tikslas nėra politinio elito sąvokos (per)kūrimas ar išgryninimas. Šie svarstymai veikiau pateikiami kaip „šalutinis darbo produktas“, prasmingas ateities tyrimams.